

УДК 538.956, 538.958
PACS number(s): 81.30.Dz

ВПЛИВ ГІДРОСТАТИЧНОГО ТИСКУ НА ДІЕЛЕКТРИЧНІ ТА ОПТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ КРИСТАЛІВ $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$. ФАЗОВА p, T -ДІАГРАМА

І. Куриця, В. Біганич

*Ужгородський національний університет
кафедра оптики
вул. А.Волошина, 52, 88000 Ужгород, Україна*

На підставі досліджень температурної та баричної залежності енергетичного положення краю фундаментального поглинання світла та температурних залежностей діелектричної проникності в околі фазових переходів сегнетоелектричних кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ уперше побудовано їх фазову p, T -діаграму.

Ключові слова: край поглинання, фазовий перехід, точка Лівшиця, гідростатичний тиск.

З метою отримання нових перспективних напівпровідникових матеріалів сьогодні інтенсивно проводять дослідження фізико-хімічної взаємодії та вирощування кристалів у псевдобінарних системах $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ - $\text{Me}_2\text{P}_2\text{S}_6$ (Me-Zn, Cd, Fe, Mn, Ni), які поєднують у собі напівпровідникові та сегнетоелектричні властивості, мають високі піро-, п'єзо- та електрооптичні характеристики, що робить їх перспективними для практичного використання. Залежно від кристалічної структури, сімейство цих сполук можна поділити на два класи: "тримірні", до яких належать кристали $\text{Sn}_2(\text{Pb}_2)\text{P}_2\text{S}_6(\text{Se})_6$, та "двомірні", або шаруваті, до яких належать $\text{Cd}_2(\text{Ni}_2, \text{Zn}_2, \text{Fe}_2, \text{Mn}_2)\text{P}_2\text{S}_6$. Якщо фізичні властивості „тримірних” кристалів вивчені досить добре [1, 2], то дослідження „двомірних” структур є на початковому етапі. Зокрема, відомостей про фізичні властивості кристалів $(\text{Sn}_x\text{Zn}_{1-x})_2\text{P}_2\text{S}_6$ практично немає. Попередні фізико-хімічні дослідження [3] свідчать, що система $(\text{Sn}_x\text{Zn}_{1-x})_2\text{P}_2\text{S}_6$ належить до систем з евтектичною взаємодією між компонентами з утворенням обмежених твердих розчинів. Габітус твердих розчинів $(\text{Sn}_x\text{Zn}_{1-x})_2\text{P}_2\text{S}_6$ є не типовим для монокристалів типу $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$, які одержують у формі пірамід. За даними рентгенофазового аналізу область існування твердого розчину $(\text{Sn}_x\text{Zn}_{1-x})_2\text{P}_2\text{S}_6$ на основі $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ не перевищує 10%.

Інтерес до дослідження цих кристалів зумовлений також існуванням на фазових x, T та p, T -діаграмах точки Лівшиця, що розділяє фазові переходи у співмірну та неспівмірну фази.

Метою цієї статті є: за допомогою досліджень температурних і баричних залежностей краю фундаментального поглинання світла (КП) та діелектричної проникності побудувати фазову p, T -діаграму кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$.

Досліджено кристали $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$, вирощені методом хімічних транспортних реакцій. Щоб виміряти пропускання, виготовляли пластинки з розмірами $2 \times 1 \times 0,2$ мм, що мали природні грані. Зразки якісно полірувалися і закріплювалися на діафрагмі осьового вікна оптичної камери високого тиску. Коефіцієнт поглинання α розраховували із даних по пропусканню, враховуючи відбивання. Спектральне розділення становило 0,01 еВ. Баричні залежності КП досліджували за допомогою трьохвіконної камери високого тиску в інтервалі тисків $p=0,1-0,5$ ГПа.

Електроємність і тангенс кута діелектричних втрат $\text{tg}\delta$ зразків безпосередньо вимірювали за допомогою моста змінного струму Е7-12 на частоті 1 МГц. Вимірювання діелектричних параметрів кристалів проводили на автоматизованій установці, в якій усі вимірювальні прилади були під'єднані до персонального компютера через інтерфейс каналу загального користування. На зразки наносили срібні контакти і мідні провідники завтовшки 0,08–0,12 мм.

Діелектричну проникність ϵ кристалів визначали з результатів експериментальних вимірювань електроємності зразків і розраховували за формулою для плоского конденсатора

$$\epsilon = \frac{d}{\epsilon_0 S_x} C_x,$$

де d – товщина зразка, C_x – електроємність, S_x – площа електричних контактів, ϵ_0 – електрична стала.

На рис. 1, a, b показано температурні залежності діелектричної проникності ϵ та тангенса кута діелектричних втрат $\text{tg}\delta$ для кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ одержані за атмосферного тиску. Температурну поведінку діелектричної проникності в параелектричній фазі добре описують законом Кюри–Вейса із константою $c_w = 0,3 \cdot 10^5 \text{ K}$. Температурний гістерезис фазового переходу становить величину $\Delta T = 0,5 \text{ K}$. Відношення нахилів температурних залежностей оберненої діелектричної проникності в сегнето- та параелектричній фазі

$$\left(\frac{\partial \epsilon^{-1}}{\partial T} \right)_{T < T_0} / \left(\frac{\partial \epsilon^{-1}}{\partial T} \right)_{T > T_0} = -3,7$$

На рис. 1, c показано баричні залежності максимального значення діелектричної проникності ϵ_{max} за температури фазового переходу. Як видно з рис. 1, c , величина ϵ_{max} при тиску $p \approx 0,1$ ГПа має максимум. Схожу поведінку величини ϵ_{max} простежували раніше в околі точки Ліфшиця на фазовій p, T – діаграмі кристалів $\text{Sn}_2\text{P}_2(\text{S}_x\text{Se}_{1-x})_6$ ($0 < x < 28\%$) [2].

Зазначимо також, що наявність у кристалах $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ аномалії тангенса кута діелектричних втрат у сегнетоелектричній фазі (див. рис. 1, b), що реалізується у вигляді максимуму за температури $T \approx 286 \text{ K}$. Ця аномалія характерна для більшості кристалів сім'ї $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ і пов'язана зі зміною доменної структури.

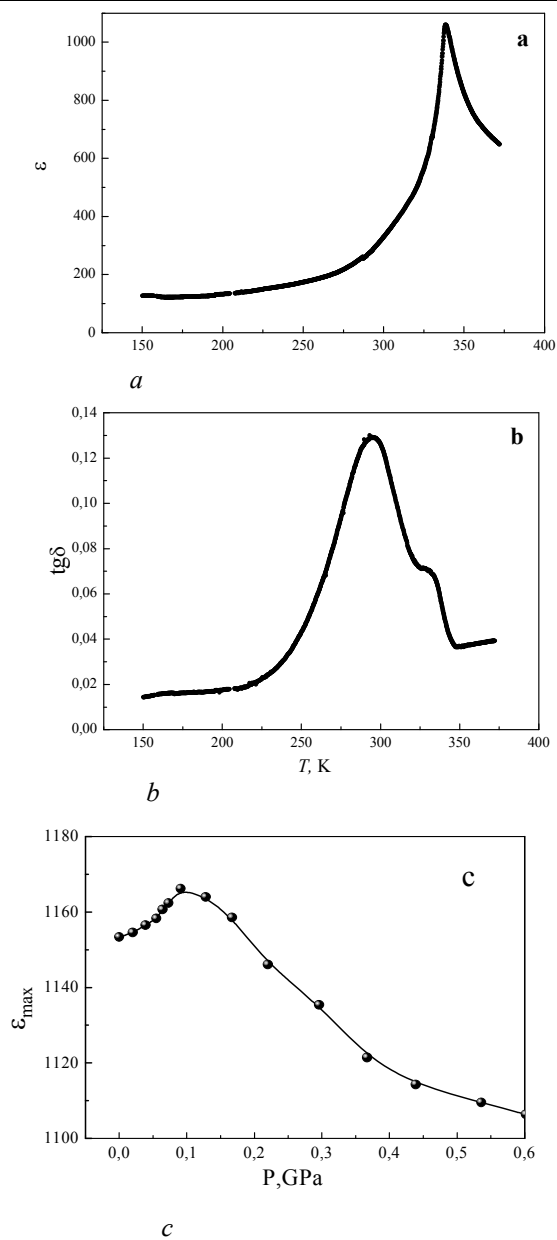

Рис. 1. Температурні залежності ϵ – *a*, $\text{tg}\delta$ – *b* при атмосферному тиску та баричні залежності величини ϵ_{max} – *c* для кристалів $(\text{Sn}_{0.95}\text{Zn}_{0.05})_2\text{P}_2\text{S}_6$

Важливу інформацію про найважливіші оптичні властивості та характер фазових переходів сегнетоелектрика-напівпровідника можна отримати із досліджень краю фундаментального поглинання світла.

У статті досліджено спектральні залежності КП за різних температур та гідростатичних тисків. Проаналізуємо температурну та баричну зміну енергетичного положення КП кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ та його поведінку у фазових переходах, одержаних із цих досліджень. Як і слід було чекати, підвищення тиску та температури призводить до короткохвильового зміщення КП.

Показана на рис. 2 спектральна залежність коефіцієнта поглинання $\alpha(h\nu)$ в напівлогарифмічному масштабі для кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ за атмосферного тиску та різних температур, засвідчує, що простежено експоненційний ріст коефіцієнта поглинання зі збільшенням енергії фотонів, причому нахил кривих $\lg \alpha = f(h\nu)$ змінюється залежно від температури за правилом Урбаха:

$$\alpha = \alpha_0 \exp \left[\frac{\sigma}{kT} (h\nu - E_0) \right],$$

де α_0 , E_0 – константи конкретного кристала, E_0 – має розмірність енергії, а її величина відповідає порядку E_g ; $\frac{\sigma}{kT} = W$ – величина, що характеризує нахил краю поглинання його спектрального розмиття за температури T .

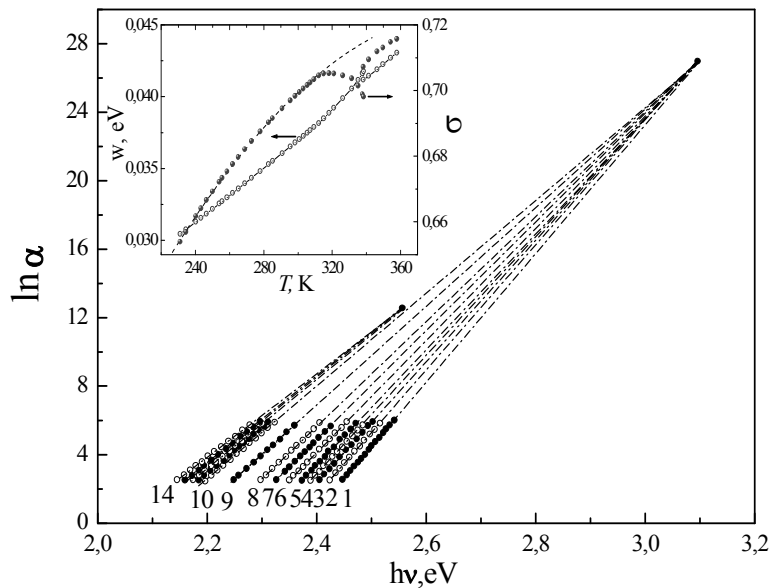

Рис. 2. Спектральні залежності логарифма коефіцієнта поглинання кристалів $(\text{Zn}_{0,05}\text{Sn}_{0,95})_2\text{P}_2\text{S}_6$ за різних температур T , (K): 1 – 240; 2 – 251; 3 – 264; 4 – 274; 5 – 285; 6 – 296; 7 – 300; 8 – 321; 9 – 331; 10 – 340; 11 – 362; 12 – 383; 13 – 401; 14 – 422. На вставці температурні залежності параметра W та σ .

Як бачимо з рис. 2 в сегнето- і параелектричній фазі край поглинання описують правилом Урбаха з різними точками збіжності залежностей $\ln \alpha(h\nu)$. Температурні залежності параметра $\sigma(T)$ і характерної енергії W показано на вставці до рис. 2. За температури фазового переходу на залежностях $\sigma(T)$ та $W(T)$

мають місце особливості аномального характеру, що виявляються у вигляді стрибків

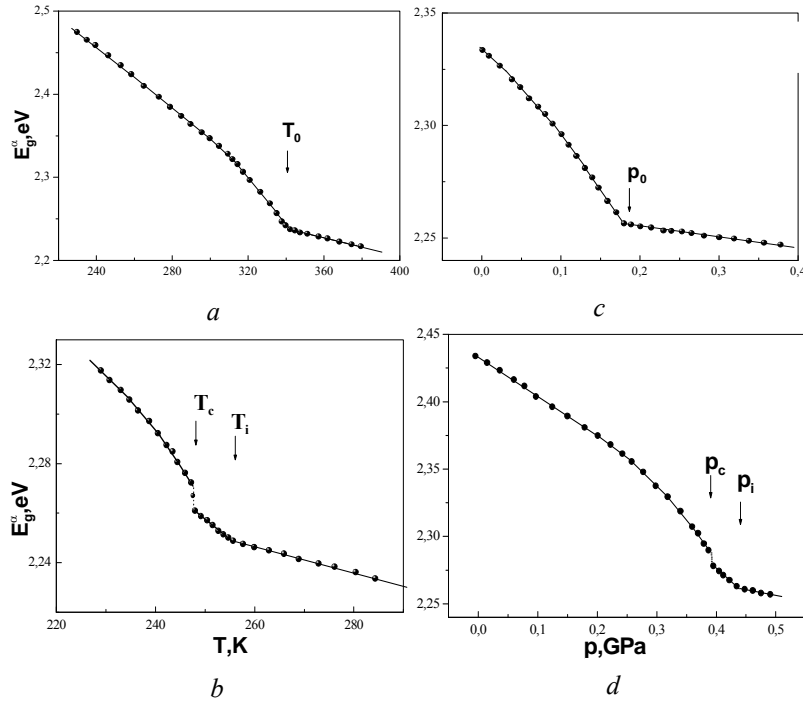

Рис. 3. Температурні та баричні залежності енергетичного положення КП E_g^α ($\alpha=100\text{см}^{-1}$) за різних значень тиску: $a - p=p_{атм}$, $b - p=0,38$ ГПа та температури: $c - T=296$ К, $d - T=244$ К

На рис. 3 зображено температурні та баричні залежності енергетичного положення КП досліджуваних кристалів. При тиску $p=p_{атм}$ та температури $T=297$ К простежено злами на залежностях $E_g^\alpha(T)$ та $E_g^\alpha(p)$ (рис. 3, a, c), що відповідають ФП 2-го роду. В параелектричній фазі температурна та барична залежність E_g^α має лінійний характер з коефіцієнтами $\frac{dE_g^\alpha}{dT} = -7,8 \cdot 10^{-4}$ еВ/К та

$\frac{dE_g^\alpha}{dp} = -0,074$ еВ/ГПа. Для кристалів $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ відповідні коефіцієнти дорівнюють:

$\frac{dE_g^\alpha}{dT} = -5,83 \cdot 10^{-4}$ еВ/К та $\frac{dE_g^\alpha}{dp} = -0,08$ еВ/ГПа. У сегнетоелектричній фазі

залежності $E_g^\alpha(T)$ та $E_g^\alpha(p)$ є нелінійними. Якісно іншими є схожі залежності для кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$, одержані за $p=0,38$ ГПа та $T=244$ К (див. рис. 3, c, d).

Поряд зі зламами $\frac{dE_g^\alpha}{dT}$ та $\frac{dE_g^\alpha}{dp}$, що реалізуються при температурі T_i та тиску p_i і

відповідають ФП другого роду мають місце стрибки величин $E_g^\alpha(T)$ та $E_g^\alpha(p)$, що характеризують ФП першого роду при T_c та p_c . Така трансформація залежностей $E_g^\alpha(T)$ та $E_g^\alpha(p)$, очевидно, свідчить про розщеплення та зміну роду фазового переходу. Подібна ситуація є у кристалах $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$, в яких при гідростатичному тиску на фазовій p, T -діаграмі індукується точка Ліфшиця, що розділяє фазові переходи у співмірну та неспівмірну фази [2]. Для кристалів $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ координати точки Ліфшиця $p_L=0,18$ ГПа, $T_L=295$ К. Потрібно зазначити, що в досліджуваних кристалах $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ у температурному інтервалі $T_c < T < T_i$ залежність

$E_g^\alpha(T)$ має лінійний характер з коефіцієнтом $\frac{dE_g^\alpha}{dT} = -13 \cdot 10^{-4}$ еВ/К. Це значення

$\frac{dE_g^\alpha}{dT}$ близьке до $\frac{dE_g^\alpha}{dT} = -13,6 \cdot 10^{-4}$ еВ/К, що простежують у неспівмірній фазі кристала $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ [2]. Цей експериментальний факт свідчить на користь того, що проміжна фаза у температурному інтервалі $T_c < T < T_i$ є неспівмірною.

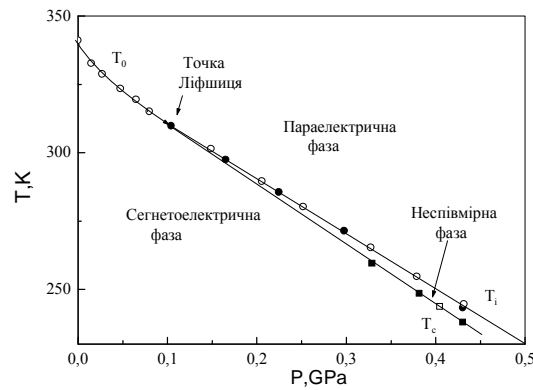

Рис. 4. Фазова p, T -діаграма кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$. Порожні точки отримані за результатами температурних, повні – баричних залежностей E_g^α

Ми використали результати температурних та баричних досліджень КП побудовавши фазову p, T -діаграму кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$, яку подано на рис. 4. З метою встановлення більш точних координат та типу полікритичної точки, що реалізується при $p=0,10 \pm 0,02$ ГПа потрібні подальші експериментальні дослідження.

На підставі результатів дослідження впливу тиску і температури на КП та діелектричної проникності уперше побудовано фазову p, T -діаграму кристалів $(\text{Sn}_{0,95}\text{Zn}_{0,05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ і проаналізовано її особливості.

1. *Высочанский Ю. М., Сливка В. Ю.* Сегнетоэлектрики семейства $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$. Свойства в окрестности точки Лифшица. Л., 1994. 264 с.
2. *Slivka A. G., Gerzanich E. I., Guranich P. P., Shusta V. S.* Phase p, T, x -diagram and peculiarities of physical properties of $\text{Sn}_2\text{P}_2(\text{Se}_x\text{S}_{1-x})_6$ ferroelectric crystals near Lifshitz point // *Ferroelectrics*. 1990. Vol. 103. P. 71–82.
3. *Товт В. В., Лукач П. М., Потопій М. В.* та ін. Взаємодія в системі $\text{Sn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ – $\text{Zn}_2\text{P}_2\text{S}_6$ // *Вісник Ужгородсько нац-го ун-ту. Серія Хімія*. 2002. Вип. 7. С. 7–10.

**INFLUENCE OF HYDROSTATICAL PRESSURE ON FERROELECTRIC AND
OPTICAL PROPERTIES OF $(\text{Sn}_{0.95}\text{Zn}_{0.05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ CRYSTALS.
PHASE p, T -DIAGRAM**

I. Kuritsa, V. Biganich

*Uzhgorod National University, optics department,
Voloshin Str., 52, 88000 Uzhgorod, Ukraine*

The fundamental optical absorption edge and dielectric permeability is measured and its temperature and pressure dependence in the vicinity of phase transitions in $(\text{Sn}_{0.95}\text{Zn}_{0.05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ ferroelectric crystals. Based on these data, the (p, T) phase diagram of $(\text{Sn}_{0.95}\text{Zn}_{0.05})_2\text{P}_2\text{S}_6$ crystals is built.

Key words: edge absorption; phase transition; point Livshits; hydrostatical pressure.

Стаття надійшла до редколегії 17.05.2006
Прийнята до друку 09.06.2008